

NEW PERSPECTIVES ON A LONGER WORKING LIFE IN CROATIA AND SLOVENIA, Maja Vehovec (ur.), 2008, Ekonomski institut, Zagreb i Zaklada Friedrich Ebert, Zagreb, 161 str.

Prikaz*

Priča se da je Leon Trocki jednom prilikom duhovito primijetio kako je “starost najmanje očekivana stvar koja se čovjeku može dogoditi”, što većina ljudi bolno iskusi posljednjih desetljeća svoga života. Ali takav je, dodao bih, i sam proces starenja, u što se u protekla dva desetljeća uvjerila većina gospodarstava razvijenih zemalja i zemalja u razvoju.

Srednja, Istočna i Jugoistočna Europa nisu iznimka od pravila – prolaze proces koji se katkad naziva trećom tranzicijom u postsocijalističkim gospodarstvima. Hrvatska i Slovenija, najsjevernije bivše jugoslavenske republike, dobar su primjer tog trenda: njihovo stanovništvo brzo stari i nikako se ne može reći da te zemlje spremno dočekuju buduće izazove koji očekuju njihovu radnu snagu koja polako sijedi. Taj problem, naravno, nije karakterističan samo za navedenu regiju, nego je riječ o općoj slabosti koja stvara teškoće najrazvijenijim gospodarstvima otkako je zlatno doba kapitalizma blagostanja bilo na svom vrhuncu. U tom smislu ni Svjetska banka ni Europska unija nisu pasivni promatrači. Upravo suprotno, obje su organizacije ispravno naglasile da je starije radnike nužno što dulje zadržati u radnom odnosu.

Svjetska banka, glavni zagovaratelj nove paradigme o mirovinama, nedavno se osvrnula na proces starenja u Srednjoj, Istočnoj i Jugoistočnoj Europi s različitih gledišta, naglašavajući nužnost istodobne reforme sustava mirovina, tržišta rada i financijskih usluga. Banka (Holzmann, 2009:16) odašilje tri osnovne poruke: mirovinski sustavi još uvijek sadržavaju poticaje za rani odlazak u mirovinu; postoji opće pogrešno shvaćanje da je broj radnih mjesta u gospodarstvu nepromjenjiv; nužno je održati i stvoriti potražnju za starijim radnicima.

Do ovoga trenutka Europska je unija vrlo precizno postavila osnovne ciljeve u Stockholmu i Barceloni 2001. i 2002. godine. Prvima se promiče cilj da se do 2010. godine zaposli 50% radne snage u dobi između 55 i 64 godine, a drugima se zagovara progresivno povećanje efektivne prosječne dobi umirovljenja za pet godina tijekom istog razdoblja. Međutim, ako stare članice Europske unije nailaze na teškoće u ostvarivanju navedenih ciljeva, ciljevi su novim članicama i budućim kandidatima gotovo nedostižni.

* Primljeno (*Received*): 27.10.2008.

Prihvaćeno (*Accepted*): 15.12.2008.

U svjetlu svega navedenoga, izdanje *New Perspectives on a Longer Working Life in Croatia and Slovenia*, urednice Maje Vehovec iz Ekonomskog instituta u Zagrebu, dobrodošao je doprinos objavljen u pravo vrijeme. Osim što Hrvatska i Slovenija imaju gotovo najgore demografske perspektive u regiji, slično Italiji ili Japanu, obje su zemlje pretrpjele više od četrdeset godina jugoslavenske "hereze" i eksperimentiranja sa samoupravljanjem. Ti su uzroci doveli do transformacijske recesije, koja je nositeljke politike zatekla nespremna. Tranzicija prema tržišnoj ekonomiji proširila se, ali nije uspjela riješiti status starijih radnika i viška radne snage, kao teško iskorjenjivog problema u kulturi navikoj na rani odlazak u mirovinu.

S ciljem analiziranja navedenih problema, knjiga je zbirka radova koje su napisali uglavnom mladi ljubljanski i zagrebački ekonomisti, temeljito razrađujući tri teme povezano sa starošću: 1. učinak starenja stanovništva na radnu snagu; 2. utjecaj institucionalnog okruženja na odluku o odlasku u mirovinu; 3. važnost starosne dobi u potražnji rada. Prevladavajući *leitmotiv* knjige jest da se samo individualiziranjem čimbenika koji utječu na strukturu i ograničenja ponude rada u budućnosti, kao i stajališta onih koji se zalažu za stariji dio radne snage, stvara mogućnost formuliranja prikladnog prijedloga politike za suočavanje s krizom koja se nazire.

Međutim, bavljenje eklektičnom temom kao što je interakcija starenja, umirovljenja i sudjelovanja na tržištu rada, osim pozitivnih učinaka donosi izazove koji izravno potječu iz heterogenosti samog argumenta. Zbog raznolikosti metoda analize primijenjenih u svakome od tri dijela doprinosi zaslužuju osobitu pohvalu. Ipak, u tome ima eklekticizma na račun ukupne koherentnosti i homogenosti, kako ću pokazati u daljnjim odlomcima.

Prvi dio, koji se bavi učinkom starenja stanovništva na radnu snagu, sustavno tumači demografske projekcije na europskoj razini (poglavlje 2, koje su napisali Redek, Domadenik i Ograjšek) i za svaku od dvije zemlje zasebno (poglavlje 3, čiji su autori Švaljek i Nestić, te poglavlje 4, koje su napisali Redek, Domadenik i Ograjšek). Svi autori smatraju da će se broj radnog stanovništva u promatranim regijama smanjiti, te stoga nositelji politike neće moći omogućiti neaktivnost većeg broja starijih radnika. Cijeli prvi dio služi kao opći i prošireni uvod za jezgru knjige, koji počinje analizom institucionalnih ograničenja što utječu na odluke o mirovini.

Nestić i Bakarić (poglavlje 5) napravili su odličan posao istraživši reformu hrvatskoga mirovinskog sustava iz 1999. godine, bezbrojne izmjene i dopune koje su uslijedile te njezinu povezanost sa zakonima vezanima za tržište rada. Oni smatraju da naglo uvođenje novih dobnih granica za odlazak u mirovinu prisiljava starije radnike na kasnije umirovljenje. Nasuprot tome, mikrosimulacijom budućih potpora ipak ističu da takav sustav može u budućnosti dovesti do socijalnih napetosti ako ne bude dopuštena daljnja redistribucija.

Promatrajući Sloveniju, Domadenik, Redek i Ograjšek (poglavlje 6) koriste se teorijskim i empirijskim modelom kako bi utvrdili diskriminira li slovensko tržište rada pristajanje starijih radnika zbog institucionalne rigidnosti i neprikladnih korektivnih politika. Svoj doprinos temelje na shvaćanju da stariji i mlađi radnici nisu supstituti i da istiskivanje starijih zaposlenika iz radne snage ne stvara automatski slobodna radna mjesta u gospodarstvu. Autori navode dokaze da je slovensko zakonodavstvo prepuno zapreka za za-

pošljavanje starijih radnika. Dodatno pokazuju neučinkovitost aktivnih politika na tržištu rada i povlastica za nezaposlene u poticanju traženja zaposlenja.

Metoda analize proteže se i na treći dio knjige, u kojemu se najprije iznose stajališta hrvatskih i slovenskih poslodavaca o starijim i mlađim radnicima (Domadenik, Redek, Ograjšek i Vehovec u poglavlju 7), a kasnije se daje pregled prijedloga politike i međunarodne prakse za povećanje potražnje za starijim radnicima (poglavlje 8. autorice Švaljek).

Procjena stajališta poslodavaca o starijim radnicima utemeljena je na faktorskoj analizi dvaju istraživanja provedenih u proljeće 2008. godine: jedno istražuje 200 poduzeća u Sloveniji, a drugo 216 poslodavaca u Hrvatskoj. Rezultati pokazuju da izjave poslodavaca nisu u skladu s njihovim djelima. Iako se poslodavci ne suprotstavljaju poticajima za zapošljavanje većeg dijela starijih radnika, u stvarnosti zapošljavaju vrlo mali dio starijih radnika i vrlo su im rijetko ciljna skupina za zapošljavanje.

Švaljek u posljednjem poglavlju opisuje tradicionalnije istraživanje raspoloživih političkih opcija za ublažavanje "kulture ranog odlaska u mirovinu" koja se zamjećuje u Hrvatskoj i Sloveniji. Autorica razgraničava čimbenike guranja (*push*) i privlačenja (*pull*) koji utječu na donošenje odluke o odlasku u mirovinu i upućuje na sredstva kojima bi se preokrenuo trend ranog umirovljenja. Posebno skreće pozornost na načine kojima bi poslodavci povećali potražnju za starijim radnicima navodeći primjere iz međunarodne prakse. Cijeli je odjeljak posvećen neučinkovitosti subvencija na plaće kojima bi se stariji radnici zadržali na poslu, kao i kaznama za njihovo otpuštanje.

Raznolikost metoda primijenjenih za opis prilično sklerotičnih tržišta rada u Hrvatskoj i Sloveniji i neučinkovitosti postojećih aktivnih politika, kako je već prije istaknuto, osnovni je adut knjige. Ipak, taj eklekticism umanjuje koherentnost ovoga izdanja.

Kristalno jasna nit koja bi povezivala tri dijela na neki način nedostaje ili, bolje rečeno, postoji samo u uvodu, ali nije do kraja razrađena kada se čitatelj upoznaje s pojedinačnim doprinosima. To je posebice vidljivo u drugom dijelu, koji obrađuje institucionalni okvir što utječe na donošenje odluka o mirovini, ali ne donosi jednako preciznu analizu za obje zemlje. Dva priloga koja smatram posebno vrijednima za isticanje obrađuju hrvatski sustav mirovina i rigidnosti slovenskog tržišta rada. Čitatelj stječe zbnjujući dojam da nešto nedostaje.

Osim spomenute zamjerke, zbirka radova osnovno je štivo za sve koje zanima proces starenja u dvije bivše jugoslavenske republike, a može biti vrlo korisna nositeljima politike, stručnjacima i praktičarima koji se susreću sa sličnim problemima diljem Srednje, Istočne i Jugoistočne Europe. Štoviše, promatrajući međusobni utjecaj tržišta rada i umirovljenja, u ovoj se knjizi ispravno tumači *esprit du temps*, što su ga precizno izrazili Chawla, Betcherman i Banerji (2007:40):

Plan reforme da se suoči sa starenjem nužno se odnosi na veći broj sektora gospodarstva [...] financijsko tržište, tržište rada, obrazovanje, mirovine i zdravstvo. Međutim, budući da se reforme određenog sektora nužne radi suočavanja s izazovima koje nameće demografija, njihovi će se učinci protezati i na ostale sektore zbog snažnih veza izazova povezanih sa starenjem. Nužnost reformi u različitim sekto-

rima – i njihove varijacije specifične za svaku zemlju – može se dočarati promatranjem kako se regije odnose prema jednom od glavnih izazova starenja stanovništva – smanjenju radno sposobnog stanovništva. Ako se tom izazovu ne suprotstavi učinkovitim mjerama, ekonomski rast bit će ograničen i raspoloživa sredstva neće biti dostatna za financiranje mirovina, zdravstva i obrazovnih sustava.

Nakon moždanog udara i odstranjivanja dojke, glumica Bette Davis napisala je slavu izjavu da *starost nije mjesto za slabiće* (*Old age ain't no place for sissies*)...pa, kako su autori knjige *New Perspectives on a Longer Working Life in Croatia and Slovenia* uvjerljivo pokazali, to nisu ni zemlje koje se nisu pripremile za neizbježno starenje svojega stanovništva.

Igor Guardiancich

S engleskog prevela Irena Klemenčić

LITERATURA

Chawla, M., Betcherman, G. and Banerji, A., 2007. *From Red to Gray: The "Third Transition" of Aging Populations in Eastern Europe and the former Soviet Union.* Washington, DC: The World Bank.

Holzmann, R., 2009. "Linking Pension Reform to Labor and Financial Market Reforms: An Introduction" in: R. Holzmann, L. MacKellar and J. Repanšek, eds. *Pension Reform in Southeastern Europe: Linking to Labor and Financial Market Reform.* Washington, DC: The World Bank, 9-26.